

Noves aportacions als estudis d'hagiografia medieval i moderna

María-Ángeles Herrero-Herrero / María Ángeles Llorca-Tonda

Universitat d'Alacant

mangels.herrero@ua.es

<https://orcid.org/0000-0003-4782-7403>

ma.llorca@ua.es

<https://orcid.org/0000-0002-5017-7379>

Received: 21/02/2023; accepted 24/03/2023

DOI: <https://doi.org/10.7203/MCLM.10.26304>

New Contributions to Medieval and Early Modern Hagiographical Studies

ABSTRACT

A presentation and introduction to the monograph “New Contributions to Medieval and Early Modern Hagiographical Studies”

KEYWORDS

Medieval hagiography; *Legenda aurea*; manuscript E=ms. N-III-5; El Escorial Library; legend of Theophilus; editions; the *Pantheon* of Goffredo da Viterbo; legend of Saints Quiricus and Julitta; liturgical and literary feasts of the Virgin Mary; lives of Occitan saints

RESUM

Presentació i introducció al monogràfic “Noves aportacions als estudis d'hagiografia medieval i moderna”

PARAULES CLAU

Hagiografia medieval; *Legenda aurea*; manuscrit E=ms. N-III-5; Biblioteca d'El Escorial; història de Teòfil; edicions; el *Pantheon* de Goffredo da Viterbo; llegenda dels sants Quirze i Julita; festes litúrgiques i literàries de la Verge Maria; vides de santes occitanes

Magnificat Cultura i Literatura Medievals 10, 2023, 197-204.

<http://ojs.uv.es/index.php/MCLM>

ISSN 2386-8295

María-Ángeles Herrero-Herrero i María Ángeles Llorca-Tonda. 2023. 'Noves aportacions als estudis d'hagiografia medieval i moderna', *Magnificat Cultura i Literatura Medievals*, 10: 197-204, DOI: <https://doi.org/10.7203/MCLM.10.26304>

Aquest treball s'inscriu en el marc del projecte d'investigació "La literatura hagiogràfica catalana: fuentes, ediciones y estudios" (FFI2017-83950-P) del Ministeri d'Economia, Indústria i Competitivitat.

TAULA DE CONTINGUTS

1 Presentació del dossier — 199

2 Obres citades — 202

1 Presentació del dossier

El corpus narratiu que ofereix la literatura hagiogràfica medieval és molt abundant i sobrepassa amb escreix altres manifestacions literàries de l'època. Només els textos llatins recollits a la *Bibliotheca Hagiographica Latina* (BHL) i al *Novum Supplementum* arriben als setze mil (Philippart *et al.* 2001), una xifra indicadora de la importància de l'hagiografia respecte d'altres expressions literàries medievals. Cap altre gènere de l'edat mitjana pot rivalitzar, des d'un punt de vista quantitatiu, amb aquest volum impressionant de produccions hagiogràfiques, les quals tenen com a finalitat transmetre, de manera accessible, els valors religiosos i la base de la cultura de l'època.

A la baixa edat mitjana les vides de sants i els miracles no només es formulen en llatí o en grec; les traduccions i reescriptures a les llengües vernacles també són nombroses. Malgrat que no disposem encara d'un inventari minuciós i sistemàtic de tota la producció hagiogràfica en llengua vulgar al període medieval (Henriet 2003),¹ sí que trobem treballs sobre àmbits geogràfics i lingüístics concrets, com ara l'àmbit hispànic: vegeu Garcia Sempere (2012a, 2012b, 2015, 2019), Avenoza-Garcia Sempere (2012), Avenoza *et al.* (2012), Càmara (2013) i Herrero ed. (2023) per al context català; i Baños (2003), Aragüés (2007) i Beresford-Twomey (2018) per a l'espanyol, entre d'altres que, sense dubte, han contribuït a ampliar els coneixements sobre aquests escrits en llengua vernacle.

A l'àmbit català comptem amb una manifestació notòria de matèria hagiogràfica que es remunta als segles XII-XIII amb obres com l'*Epístola farcida de sant Esteve*, la *Cantilena de santa Maria Magdalena*, el *Vírolay de Madona sancta Maria de Montserrat*, les vides de santa Margarida, sant Aleix i santa Elisabet, i també algunes poesies a Maria o l'*Epístola farcida de sant Joan* i el *Sermó del bisbetó* del segle XIV (Avenoza-Garcia Sempere 2012). Entre els textos hagiogràfics catalans que es conserven, a més de les vides que circulaven de manera exempta, trobem cinc volums pràcticament complets de la traducció de la *Legenda aurea* de Voragine,² alguns fragments de pocs fulls de la mateixa compilació, i un altre amb vides de Voragine reordenades, com també diverses edicions del segle XVI; i dos aplecs de vides de sants distintes a la *Legenda aurea* (Avenoza-Garcia Sempere 2012; Avenoza *et al.* 2012).

Els textos hagiogràfics ofereixen diferents possibilitats d'estudi: la perspectiva codicològica i paleogràfica, que ha permès, des del segle XIX, identificar i caracteritzar els manuscrits conservats; la perspectiva ecdòtica i filològica, que ha contribuït a esbrinar les fonts, els models de transmissió i els procediments d'escriptura d'aquestes obres; i la perspectiva literària, aplicada recentment a les vides de sants, que ha possibilitat l'anàlisi textual. Respecte d'aquesta última hem de subratllar les aportacions de Monique Goulet, la qual ha posat l'accent sobre un tret característic de les vides de sants: bé per raons formals i estilístiques, bé per raons ideològiques, bé per ambdues a la vegada, els monjos medievals han nodrit els corpus hagiogràfics reescrivint els textos dels seus predecessors.

1. En aquest sentit, cal indicar que aquesta tasca ha estat començada, però es troba encara en procés de construcció sota la direcció de Guy Philippart (Philippart *et al.* 1994-).

2. Llegendari que conegué un gran èxit arreu d'Europa al llarg dels segles XIII, XIV, XV i fins al segle XVI en les seues versions editades, que presenta una col·lecció de vides de sants, festes cristològiques, mariològiques i eclesiàstiques, dividida en capítols ordenats segons el calendari litúrgic cristià, el qual pertany al gènere de les *legendae novae* o llegendaris abreujats, que tenen com a objectiu principal servir d'ajuda per a la predicació.

Superposant un hipertext a un hipotext, segons la terminologia de Gérard Genette, haurien procedit a operacions de renovació i de reutilització per produir finalment una cosa alhora igual i diferent (Goullet 2005). Aquesta òptica il·lumina la importància de l'estudi de la matèria hagiogràfica medieval en el seu conjunt, atés que les diferents reescriptures, del llatí al llatí o del llatí a les llengües vernacles, conformen una xarxa d'hipertextos i d'hipotextos que evidencien la riquesa dels relats hagiogràfics medievals i les seues connexions.

Les aportacions que integren aquest dossier responen a les diverses metodologies d'estudi dels textos hagiogràfics i abracen dominis lingüístics com el llatí, el català, el castellà i l'occità. Aquests estudis reflecteixen l'essència del projecte d'investigació *La literatura hagiogràfica catalana: fuentes, ediciones y estudios* (FFI2017-83950-P), una de les finalitats del qual ha estat l'anàlisi de textos hagiogràfics catalans no només en la seua especificitat, sinó també en el context romànic en què s'inclouen a través de la seua pertinença a un tot, fet fonamental tenint en compte l'envergadura de la literatura hagiogràfica en el context de la cultura medieval. Aquesta visió interdisciplinària ha contribuït de manera cabdal al desenvolupament dels estudis hagiogràfics catalans en la darrera dècada. Així doncs, el volum *Vides medievals de sants: difusió, tradició i llegenda* (Garcia Sempere-Llorca Tonda ed. 2012) oferí una aproximació al gènere des de la filologia catalana, la filologia espanyola i la filologia llatina, posant en relleu la riquesa dels textos de les vides de sants medievals i les diferents perspectives d'estudi de la literatura hagiogràfica: la comparatista, la de gènere, l'ecdòtica i textual i la de la recepció i difusió dels textos. Més recentment, la publicació del volum I (dels tres previstos) de l'edició del manuscrit E=ms. N-III-5, Biblioteca d'El Escorial, Madrid, de la primera meitat del segle XIV, un dels testimonis complets de la *Legenda aurea* en català, sota el títol de *Flos sanctorum o Vides dels sants pares* (Garcia Sempere et al. ed. 2022) ha eixamplat de manera ingent i ha actualitzat els estudis i edicions dels textos catalans de la *Legenda aurea*, encapçalats per Coromines (Kniazzeh-Neugaard 1977) i Rebull (1976) en la dècada dels setanta del segle passat. Un darrer treball, el volum *Les vides de sants en la tradició romànica i en la cultura medieval i moderna: noves perspectives*, edició a cura de María de los Ángeles Herrero (2023), recull un conjunt d'investigacions sobre hagiografia i sobre la *Legenda aurea* en l'àmbit romànic, les quals mostren el ric ventall d'enfocaments que ofereixen els textos hagiogràfics medievals i moderns com són els de l'anàlisi, l'edició, la difusió i la recepció que tingueren al llarg dels segles.

L'edició crítica de les obres hagiogràfiques medievals i modernes contribueix molt significativament a posar a l'abast dels especialistes, en particular, i del públic, en general, escrits conservats en manuscrits o incunables de difícil accés. La tasca d'edició demana un treball sobre les fonts, la tradició i la transmissió de l'obra; un estudi de la llengua, l'estil, i la forma (prosa o vers); una anàlisi de la relació entre la forma i el contingut del text, així com de la seua interpretació respecte del sistema cultural al qual pertany (Beltrami 2021: 11). Des d'aquesta visió, dins el present dossier hagiogràfic de *Magnificat CLM*, Marinela Garcia Sempere, aborda alguns aspectes de l'edició del manuscrit E=ms. N-III-5, de la Real Biblioteca del Monasterio de San Lorenzo de El Escorial, Madrid, de la primera meitat del segle XIV, un dels testimonis complets de la *Legenda aurea* en català, posant en relleu les variants que presenta respecte de la versió de Voragine i contrastant-lo amb la resta de manuscrits catalans conservats per poder arribar a una comprensió màxima de tots els passatges, fins i tot dels més complexos. Des d'aquesta mateixa perspectiva ecdòtica, Joan M. Perujo Melgar ens presenta un estudi amb l'edició de la traducció catalana de la història de Teòfil d'Adana o Teòfil el Penitent, arromanaçada en el s. XIV, conservada en el ms. M-II-3 de la Real Biblioteca del Monasterio de San Lorenzo de El Escorial, datat en el primer terç del segle XV.

La investigació sobre hagiografia des d'un punt de vista literari, utilitzant els mètodes de la crítica literària, ha aportat treballs força interessants els darrers anys (Boureau 1984, Goullet 2005,

Puche 2019, Llorca 2021 i 2022, entre altres), no només per a la història literària, sinó també per a la història pròpiament dita. El treball d'Andrew M. Beresford al present dossier ofereix, en aquest sentit, un estudi de les fonts de la vida de sant Quirze i santa Julita a l'àmbit ibèric que permet posar l'accent en la importància de tenir en compte les diferents formes narratives d'una mateixa llegenda, així com les qüestions d'interpretació, per a poder desxifrar la complexitat i la riquesa de la producció literària hagiogràfica medieval. Seguint aquesta via, Giovanni Paolo Maggioni exposa les particularitats narratives d'un passatge de l'obra històrica *Il Pantheon* de Goffredo da Viterbo, que conta el viatge d'uns monjos al paradís terrestre. L'article de Sergi Sancho Fibla explora, per la seua part, els models narratius utilitzats en les vides de "santes vives" occitanes tardomedievales, els quals segueixen uns patrons establerts pel que fa a l'estructura i els *topoi* que, de vegades, provenen directament de la *Legenda aurea* de Voragine.

Els estudis hagiogràfics no poden excloure el context històric en què es produeixen, tal com queda palès en l'aportació de Lesley K. Twomey, on són estudiades les principals festes marianes vigents a la corona d'Aragó entre els segles XIII i XV, a partir d'un corpus de manuscrits litúrgics conservats a biblioteques públiques i catedralícies.

En definitiva, les contribucions que conformen el dossier que ara presentem demostren que els estudis sobre la transmissió de les vides de sants gaudeixen de vitalitat plena i són mostres fidedignes de la investigació més especialitzada en literatura hagiogràfica. No volem acabar, doncs, sense agrair tant a autores com a autors d'aquest monogràfic les seues aportacions, perquè ajuden a fer prevaler les tendències actuals dels mètodes d'estudi de l'hagiografia medieval i moderna, així com la profusió d'aquest gènere durant el període medieval. Igualment, expressem el nostre agraïment a la directora de la revista, Rosanna Cantavella, per la seua atenció en la tasca de confecció d'aquest dossier.

2 Obres citades

- Aragüés Aldaz, José. 2007. 'El *Flos sanctorum con sus Ethimologías*: el incunable, la *Compilación B* y la *Leyenda de los santos*: deudas, herencias, filiaciones', in *Actas del XI Congreso Internacional de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval: León 2005*, ed. by Armando López Castro and María Luzdivina Cuesta Torre (León: Universidad de León), 1: 197-215 <<http://hdl.handle.net/10612/8727>>
- Avenoz, Gemma; Garcia Sempere, Marinela. 2012. 'Santos y santas en la tradición escrita catalana medieval', in *De lo humano a lo divino en la literatura medieval: santos, ángeles y demonios*, ed. by Juan Salvador Paredes Núñez (Granada: Universidad de Granada), pp. 47-60 <<https://go.uv.es/EX3rCFo>>
- Avenoz, Gemma; Sabaté, Glòria; Soriano, Lourdes. 2012. 'Vides de sants en manuscrits incomplets i *membra disiecta*, o com completar el nostre coneixement del que foren les biblioteques antigues', in *Vides medievals de sants: difusió, tradició i llegenda*, ed. by Marinela Garcia Sempere and Maria Àngels Llorca Tonda (Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana), pp. 35-63 <<https://go.uv.es/TfTfH48>>
- Baños Vallejo, Fernando. 2003. *Las vidas de santos en la literatura medieval española* (Madrid: Laberinto) <<https://go.uv.es/PmSVex1>>
- Beltrami, Pietro. 2021. *À quoi sert une édition critique? Lire les textes de la littérature romane médiévale* (Paris: Garnier)
- Beresford, Andrew M. 2023. 'Martyrdom, Motherhood, and the Aetiology of Infanticide: The Legend of Saints Quiricus and Julitta in Early Iberian Art and Literature', *Magnificat Cultura i Literatura Medievalls*, 10: 205-254 <<https://doi.org/10.7203/MCLM.10.25785>>
- Beresford, Andrew M.; Twomey, Lesley K. 2018. *Christ, Mary and the Saints: Reading Religious Subjects in Medieval and Renaissance Spain. The Medieval and Early Modern Iberian World* (Leiden: Brill) <https://doi.org/10.1163/9789004380127_002>
- Boureau, Alain. 1984. *La 'Légende dorée': Le Système narratif de Jacques de Voragine* (Paris: Cerf)
- Càmara-Sempere, Hèctor. 2013. *El 'Flos sanctorum romançat': edició crítica dels incunables catalans de la 'Legenda Aurea' de Jacobus de Voragine*, unpublished doctoral thesis, Universitat d'Alacant <<http://hdl.handle.net/10045/74851>>
- Garcia Sempere, Marinela. 2012a. 'Algunes notes sobre la difusió de les vides de sants a la Península Ibèrica en els primers temps de la impremta', in *Literatures ibèriques medievals comparades*, ed. by Rafael Alemany Ferrer and Francisco Chico-Rico (Alacant: Universitat d'Alacant; SELGYC), pp. 247-56 <<https://go.uv.es/oeTSrrT>>
- Garcia Sempere, Marinela. 2012b. 'Vides de sants en català conservades en manuscrits solts i en impresos anteriors a 1550', in *Vides medievals de sants: difusió, tradició i llegenda*, ed. by Marinela Garcia Sempere and Maria Àngels Llorca Tonda (Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana), pp. 185-207 <<https://go.uv.es/tU8wWzO>>
- Garcia Sempere, Marinela. 2015. 'Algunes dades sobre els manuscrits de la versió catalana de la *Legenda aurea*', *Medievalia*, 18.2: 155-78 <<https://raco.cat/index.php/Medievalia/article/view/308768>>

- Garcia Sempere, Marinela. 2019. 'Algunes dades sobre la transmissió de les vides de sants entre l'edat mitjana i l'època moderna a la Corona d'Aragó', *Scripta: Revista internacional de literatura i cultura medieval i moderna*, 14: 189-204 <<https://doi.org/10.7203/scripta.o.16365>>
- Garcia Sempere, Marinela. 2023. 'Traduir a l'edat mitjana: el repte d'editar la *Legenda aurea* de Jacobus de Voragine en català', *Magnificat Cultura i Literatura Medievals*, 10: 255-277 <<https://doi.org/10.7203/MCLM.10.25893>>
- Garcia Sempere, Marinela; Llorca Tonda, M. Àngels. (ed.). 2012. *Vides medievals de sants: difusió, tradició i llegenda* (Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana)
- Garcia Sempere, Marinela; Mas i Miralles, Antoni; Perujo Melgar, Joan M. (ed.). 2022. *Flos sanctorum o Vides dels sants pares*, vols I-1 i I-2 (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat)
- Gouillet, Monique. 2005. *Écriture et réécriture hagiographiques: Essais sur les réécritures de Vies de saints dans l'Occident latin médiéval (VIIIe-XIIIe s.)* (Turnhout: Brepols)
- Henriet, Patrick. 2003. 'Texte et contexte: Tendances récentes de la recherche en hagiologie', in *Religion et mentalités au Moyen Âge: Mélanges en l'honneur d'Hervé Martin*, ed. by Sophie Cassagnes-Brouque et al. (Rennes: Presses universitaires de Rennes), pp. 75-86 <<https://doi.org/10.4000/books.pur.19791>>
- Herrero Herrero, María de los Ángeles (ed.). 2023. *Les vides de sants en la tradició romànica i en la cultura medieval i moderna: noves perspectives* (Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana)
- Kniazzeh, Charlotte S. M.; Neugaard, Edward J. (ed.). 1977. *Vides de sants rosselloneses*, 3 vols (Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana) <<https://www.larramendi.es/es/consulta/registro.do?id=29495>>
- Llorca-Tonda, Mª Àngels. 2021. 'Reescrituras de la vida de santa Marta en la tradición hagiográfica medieval catalana y francesa', *Hagiographica*, 28: 223-69 <<http://rua.ua.es/dspace/handle/10045/123605>>
- Llorca-Tonda, Mª Àngels. 2023. 'Una leyenda añadida al *Flos sanctorum romançar*: la vida de san Roque: análisis comparativo de las reescrituras de la *Vida de sant Roch* catalana y la *Vie, legende, miracles et oraison de monseigneur saint Roch* de Jehan Phelipot', in *Les vides de sants en la tradició romànica i en la cultura medieval i moderna: noves perspectives*, ed. by María de los Ángeles Herrero (Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana), pp. 47-64
- Maggioni, Giovanni Paolo. 2023. 'Il viaggio dei monaci galilei al Paradiso terrestre nel *Pantheon* di Goffredo da Viterbo', *Magnificat Cultura i Literatura Medievals*, 10: 279-295 <<https://doi.org/10.7203/MCLM.10.25917>>
- Perujo Melgar, Joan M. 2023. 'La història de Teòfil d'Adana o Teòfil el Penitent: edició crítica de la traducció catalana', *Magnificat Cultura i Literatura Medievals*, 10: 297-336 <<https://doi.org/10.7203/MCLM.10.25727>>
- Philippart, Guy; Gouillet, Monique ; Peloux Fernand (ed.). 1994. *Hagiographies: Histoire internationale de la littérature hagiographique latine et vernaculaire en Occident des origines à 1550 / International History of the Latin and Vernacular Hagiographical Literature in the West from its Origins to 1550*, 8 vols (Turnhout: Brepols)

- Philippart, Guy; Vriendt, François de; Trigalet, Michel. 2001. 'Problèmes et premiers résultats d'une histoire générale de la littérature hagiographique' in *Studies in Irish Hagiography: Saints and Scholars*, ed. by John Carey *et al.* (Dublin: Four Court Press) pp. 337-55 <<https://go.uv.es/tAoLyHR>>
- Puche López, Mª Carmen. 2019. 'La leyenda de Pilatos en la *Legenda aurea* de Iacobus de Voragine: estructura narrativa y *exemplum* a contrario', *Hagiographica*, 26: 221-60 <<http://rua.ua.es/dspace/handle/10045/98607>>
- Rebull, Nolas. (ed.). 1976. Jaume de Voràgine *Llegenda àuria* (Olot: Aubert Impr.)
- Sancho Fibla, Sergi. 2023. 'Las vidas occitanas de santas tardomedievales: *sacra infantia*, formación e imitación', *Magnificat Cultura i Literatura Medievales*, 10: 337-368 <<https://doi.org/10.7203/MCLM.10.26065>>
- Twomey, Lesley K. 2023. 'The Feast of the Conception of the Virgin in the Crown of Aragon in Liturgy (13th to 15th century)', *Magnificat Cultura i Literatura Medievales*, 10: 369-401 <<https://doi.org/10.7203/MCLM.10.25896>>